

Uluslararası Ticarete Elektronik Ödeme Araçlarının Gelişimi (*)

Yrd. Doç. Dr. Oğuz CANER

Erzincan Üniversitesi

Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku ABD

canero@erzincan.edu.tr

Ticari hayatta kağıt üzerinde yapılan işlemler giderek artan şekilde kağıtsız ortama -yani elektronik ortama- kaymaktadır. Uluslararası ticari ilişkilerde (*özel hukuk sözleşmelerinde*) kullanılan geleneksel ödeme yöntemleri (peşin ödeme-açık hesap-vesaik mukabili ödeme (*documentary collection*), akreditif (*documentary credits*) olarak sıralanmaktadır. Bunlar arasında akreditif uygulamada en çok kullanılan yol olmakla birlikte ticari ilişkide taraflar kendilerine en uygun gördükleri yolu seçmekte özgürdürler. Öte yandan uluslararası ticarete kullanılan belgelerin dijitalleşme süreci ödeme metodlarını da etkilemekte ve bazı ciddi sonuçlara yol açmaktadır.

Bu bağlamda uluslararası factoring'in (*international factoring*) giderek artan şekilde bir ödeme metodu haline geldiği; bunun yanı sıra yeni elektronik ödeme metodlarının ortaya çıkıp geliştiği de belirtilmelidir.

Bu tebliğde kağıtsız ticarete akreditife alternatif olabilecek yöntemler veya akreditifin kağıtsız ticarete ne şekilde kullanılabilmesi değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme yapılırken akreditifin neden en çok tercih edilen yöntem olduğu; akreditifin elektronik (kağıtsız) ticarete ne derecede uygulanabileceği; akreditife alternatif olabilecek yöntemler ve elektronik akreditifin uygulanabilirliği konularına değinilmeye çalışılacaktır.

Akreditif, rizikosunun düşüklüğü, ithalatçı ve ihracatçı bakımlarından likiditesinin yüksek olması gibi sebeplerle tercih edilmektedir. Ayrıca ihtilaf halinde yerel hukukun uygulanması tarafları rahatlatmaktadır. Akreditif, günümüze kadar geçen süre boyunca sürekli gelişmiş ve değişik şekillerde ticaret yapan uygulayıcıların ihtiyaçlarına cevap verebilen esnek bir yapıya kavuşmuştur. İngiltere'de akreditif bünyesinde barındırdığı değişik özellik-

(*) Tebliğ metni yazar tarafından gönderilmesine rağmen konferanstaki sözlü sunuma katılmamıştır.

lerden dolayı birden fazla kelime ile ifade edilmeye çalışılmıştır; *Documentary Credit; Letter of Credit; Commercial Credit; Standby Letter of Credit*. Almanca'da "*Dokumenten-Akkreditiv*" veya sadece "*Akkreditiv*"; Fransızca'da ise "*accréditif*" kelimesi kullanılmaktadır.

I. Elektronik (Kağıtsız) Ticarete Akreditif

Genel olarak, taraf menfaatlerini en iyi şekilde tatmin etmesi sebebiyle akreditif, uluslararası elektronik (kağıtsız) ticarete tercih edilmektedir.

Kağıda dayalı işlemler, yavaş yürümektedir, çıkarılması, tedavül etmesi, taşınması gelişmeler karşısında yavaş kalmıştır. Tarafların farklı devletlerde olması bu yavaşlamayı arttırmaktadır. Hatta bazı hallerde belgeler, mallar (yük) ithalatçıya çok yaklaştığında ulaşabilmektedir. Bu ise ödeme işlemlerinde gecikmelere sebep olmaktadır.

Bu yavaşlık, ihracatçının büyük zararlarla karşı karşıya gelmesine sebep olabilir. Konişmentolu taşımalarda konişmento hamili, taşınmakta olan yükün hükmi zilyedi durumundadır. Buradaki zilyedlik yükün kontrolü, taşıma sözleşmesinin icrası, hatta taşımanın durdurulması, yeni bir rota tespiti, yükün bir depoya boşaltılması vs. gibi eylemleri de kapsar. Buna mukabil, ihracatçı konişmentoyu ithalatçı veya bir üçüncü kişiye gönderdiğinde yük üzerindeki kontrol hakkını kaybeder. Belgelerin el değiştirmesi için geçen zaman, yükün zarar görmesine sebep olabilir. Konişmentolu taşımalarda ortaya çıkabilecek bu sorun akreditif ile en aza indirilebilir. Bu sayede ihracatçı mal bedelini kendi yerel bankasından tahsil edebilmektedir.

Kağıdın aksine elektronik belgeler daha hızlı şekilde tanzim edilip transfer edilebilmektedir. Bir elektronik konişmento kolaylıkla devir edilir ve ihracatçı malları gemiye yükledikten hemen sonra karşı tarafa ulaşır. Bu sayede ithalatçı ödemeyi yapabilir.

Benzer şekilde elektronik fon transferi çok hızlı gerçekleşmektedir. Eğer ithalatçı, yük ile ilgili belgeleri aldıktan sonra ödeme yapamazsa, konişmentonun yükü temsil özelliği ve burada mücerretlik ilkesinin tam anlamıyla uygulanmaması sebebiyle, bedelin ödenmemesi halinde ihracatçı taşınmakta olan yükün geri dönmesini talep edebilir. Elektronik ortamın kullanılması bu gibi işlemlerde gecikmeleri önleyebilir.

Enformasyon teknolojileri, kağıda dayalı ödeme sistemlerini, somut olmayan değerler üzerinden yapılabilecek hale getirmiştir. Para ödemesi artık "*fiziki teslim*" şeklinde yapılmamaktadır; data ve mesaj alışverişi suretiyle gerçekleşmektedir. Bu gelişmeler ışığında para hareketleri banka kayıtlarıyla

rındaki rakamlar ve sayılardan ibaret hale gelmiştir, bu sayede nakit ve likitide ihtiyacı azalmıştır.

Dünya ekonomilerinin şu ana kadar görülmediği kadar bütünleşmesini sağlayan teknolojik gelişmeler sayesinde artık ticari ilişkilerde coğrafi yakınlık unsuru önemsiz hale gelmiştir. Teknoloji mesafeyi önemsiz hale getirmiştir.

Teknoloji sayesinde uzak pazarlar daha rahat ulaşılabilir hale gelmiş; uluslararası bilgi ağları piyasaları bütünleştirmiştir. Bu gelişmeler dolayısıyla globalleşmenin ticari ilişkilerde temerrüde düşme ihtimalini azaltabileceği savunulmaktadır.

II. Alternatif Metotlar Var mı?

Escrow account ve *bank undertakings* geleneksel yöntem olarak kabul edilmektedirler. *Emerging electronic monetary systems* ise geleneksel yöntemlerin dışında kalan ve iletişim teknolojilerinin desteği ile ortaya çıkmış olan yöntemlerdir.

A. Escrow Account

Uluslararası ticari ilişkilerde taraflar ithalatçının sözleşmedeki değeri yattırması amacıyla bir *escrow* hesabı açılmasını kararlaştırabilirler. İhracatçı yüklemeyi yapar ve ithalatçının ihtiyaç duyduğu belgelerin transferini yapar. İthalatçı belgeleri inceler, tatmin olursa ihracatçının alması için bedeli serbest bırakır. Tarafların birbirlerinden habersiz olarak hesaptan para çekmesi mümkün değildir. Ya da banka bir paydaş gibi davranır. İkinci ihtimalde banka, verilen belgelerden kendisinin kani olması kaydıyla ithalatçıdan ayrıca izin almadan ihracatçıya ödeme konusunda yetkiye sahiptir. Banka, ödeme ile ilgili belgeleri incelemek ve ihracatçının paranın serbest bırakılması için gerekli şartları yerine getirip getirmediğini kontrol ile yükümlüdür.

Ancak *escrow account* ile ilgili birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. İlk sorun likidite ile ilgilidir. *Escrow* metodu ithalatçı için hemen likidite sağlamaz; zira o paranın *escrow* hesabında teminat (*deposit*) olarak tutulması gerekir. İthalatçılar genellikle gemi yük ile birlikte gelene kadar bankalarına ödeme yapmazlar, bazen bu ödemenin gerçekleşmesi gecikebilir. Sözleşmede kararlaştırılan tutarın bir banka hesabında depozit olarak tutulması ithalatçının o paranın kullanımından vazgeçmesi anlamına gelir.

Akreditifte de yükleme sonrasında dış ticaret işleminden doğan ödemeyi aracı bankadan almak mümkündür. Ancak *escrow* işleminde likiditeye bu kadar hızlı kavuşmak mümkün olmayabilir. Buna karşılık akreditifte

bankalar komisyon talep etmektedirler. Bankalara komisyon ödenmesi hususu düşünüldüğünde akreditifin *escrow*'a karşı maliyet yönünden avantajlı olmayacağı söylenebilir. Buna karşılık *escrow* da ise bir süre için paranın kullanımından vazgeçilmektedir. Başka bir ifade ile akreditifte işlem anında kesilen masraf, *escrow*'da ise bir süre için paradan vazgeçme söz konusudur.

*Escrow*da ithalatçı teminat sorunu ile karşı karşıya kalabilir. Akreditifte bankalar, belgelerde gösterilen mallar için teminat sağlar. *Escrow*'da böyle bir teminat söz konusu değildir.

Escrow'da bir sorun da *escrow* hesabının hangi devlette açılacağıdır. *Escrow* hesabı ithalatçının veya ihracatçının ülkesinde açılabilir. Taraflar doğal olarak muhtemel bir ihtilaf halinde ortaya çıkabilecek yargısal sorunlar karşısında avantajlı duruma gelebilmek için hesabın kendi ülkelerinde açılmasını talep edeceklerdir. Bu noktada ortaya çıkabilecek anlaşmazlık ihtimali *escrow*'un uygulanmasını engelleyecektir. Uygulamada böyle bir ihtilaf halinde üçüncü bir devlette hesap açılması pratik zorluklar nedeniyle tercih edilmemektedir. Böyle bir ihtilaf halinde akreditifin taraf menfaatlerini daha iyi dengelediği söylenebilir.

Escrow uygulamasında paranın hesaptan serbest bırakılması tarafların onayı ile gerçekleştiğinden ithalatçı haklı bir sebep olmaksızın bu onayı vermeyebilir. Akreditifte böyle bir sorunla karşılaşılmaz.

Banka *escrow* işlemine bir paydaş olarak dahil olmuşsa bu takdirde ortaya çıkması muhtemel sorunlar, bankanın yetkileri, ne zaman ve nasıl ödeyeceği hususlarında çıkabilmektedir. Aynı şekilde hatalı bir ödeme halinde bankanın sorumluluğunun nasıl olacağı da kararlaştırılmış olmalıdır. Burada bankanın rolünün akreditifteki muhabir veya amir bankanın sorumluluğu örnek alınabilir. Bankaların böyle bir sorumluluk rejimini kabul edip etmeyecekleri de tartışmalıdır. Akreditif açısından uygulamayı yeknesaklaştırma amacıyla olan UCP (*Uniform Customs and Practice for Documentary Credits*) *escrow* ile yapılan transferlere uygulanmaz. Tarafların hak ve yükümlülükleri aralarındaki sözleşmeye göre belirlenir.

B. Bank Undertaking

Bir finans kuruluşu ihracatçıya taahhütte (*undertaking*) bulunabilir. Taahhüt farklı şekillerde olabilir. Uygulamada kararlaştırılan somut çözüme göre bir banka garantisi (*bank guarantee*), Kesin Teminat Mektubu (*performance bond*), teminat/standby akreditifi (*standby letter of credit*) şeklinde olabilir. Bu araçların her birinin taraflar hakkında farklı bir takım sonuçları ve etkileri vardır.

C. Banka Garantisi

Özellikle *Common Law* sisteminde uygulanmaktadır. İthalatçının malların parasını ödeyememesi halinde borcun banka tarafından üstlenilmesidir.

Banka garantisi yolunun kullanılması halinde talepte bulunan ithalatçının borç yapısını araştırmalıdır. Garantör ithalatçıya karşı bütün savunma imkanlarına sahiptir. Bu sebeple güvenli bir ödeme yolu olduğu söylenebilir.

D. Kesin Teminat Mektubu (Performance Bond)

Kesin teminat mektubu, temerrüt halinde bir miktar paranın ödenmesinin vaat edilmesidir. Sözleşmedeki yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde bir sigortanın sigortalı malsahibi veya yükleniciye teminattaki miktarı ödeyeceğine dair beyanı (vaadi) dir. Kesin teminat mektubu bir banka, finans kuruluşu veya sigorta şirketi tarafından düzenlenebilir.

E. Garantiler ve Kesin Teminat Mektupları Akreditife Alternatif Olabilir mi?

Garantiler, Kesin Teminat Mektupları ve bunlara ekleyebileceğimiz teminat akreditfi (Standby Documentary Credit) ticari hayatta kullanılması nisbeten yenidir. Bu araçlar özellikle uluslararası ticari transferlerde kullanılmaktadır. Garantiler, uluslararası sözleşmelerdeki ödemeleri teminat altına almak amacıyla kullanılıyordu. Kesin teminat mektubu ve teminat akreditifi uluslararası satım sözleşmelerinde teminat maksatlı kullanılmaktadırlar.

Ancak bu araçlar, esas itibariyle akreditif ile yakından ilintilidir. Bunlar ihracatçı tarafından ihracat esnasındaki yükümlülükleri teminat altına almak maksadıyla yapılmaktadır.

III. Gelişen Elektronik Ödeme Sistemleri

Elektronik ticaret, bankacılık sisteminde önemli değişikliklere yol açmıştır. Buna bağlı olarak ödeme sistemleri konusundaki değişimde de önemli bir sebep haline gelmiştir. Bu husustaki gelişmeler devam etmektedir. Uluslararası ticari ilişkilerde geleneksel ödeme yöntemlerinin kullanımı devam etmektedir; elektronik ödeme yöntemleri henüz gelişme aşamasındadır; halihazırda küçük tutarlı ödemeler için kullanılmaktadır. Yakın bir gelecekte sadece küçük çaptaki ödemeler için değil, bütün ödemeler için elektronik ödeme yöntemlerinin kullanılacağı tahmin edilmektedir. Uygulamada önem arz eden bazı elektronik ödeme şekilleri şunlardır:

A. Elektronik Para (Digital Cash)

Elektronik para, sayısal nakit -*digital currency, digital cash, digital coin, cybermoney*- gibi terimler aynı anlamda kullanılmaktadır. Şifreli yöntemlerle korunan elektronik parayı piyasaya arz eden her zaman banka olmayabilir. Elektronik Parayı tedavüle çıkaran kurumun/kişinin kimliği, elektronik adresi, tutarı, ayırt edici özellikleri ve kullanım süresi gibi hususlar e-ödeme mesajında yer alır.

Elektronik para almak isteyen tacir, iş yaptığı diğer tacirin özel anahtarını (*private key*) ihtiva eden bir mesajı elektronik para sağlayıcısına (*issuer*) gönderir. Elektronik para sağlayıcısı mesajı çözümler ve talepte bulunan tacire dekode edilmiş elektronik para mesajını gönderir. Elektronik parayı harcamak için tacir bu kodları içeren mesajı iş yaptığı tacire gönderir. Bu tacir elektronik para sağlayıcısı üzerinden teyit alınır. Akabinde elektronik para sağlayıcısı alacaklının hesabına aktarma yapar ve ikinci defa ödeme yapmayı engelleyen tedbirleri (seri numarasının iptali gibi) alır.

B. Elektronik Çek

Çalışma sistemi elektronik paraya benzemektedir. Elektronik para transfer sistemi elektronik çekler ve kambiyo senetleri için de kullanılabilir. Elektronik çek mesajı kağıt çek ile aynı bilgileri içermektedir. Elektronik çek mesajı ödemeyi kabul edecek kişiye gönderilmektedir. Alıcının bankası çeki aldığı anda alıcının özel anahtarı ile çeki deşifre eder.

C. Akıllı Kartlar (Smart Cards)

Günümüzde akıllı kartlar çok çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. Bilgi depolama özelliğine sahiptir. Hesaplar arasında para transferi yapmak maksadıyla kullanılmaktadır.

D. Uluslararası Elektronik Kredi Transferleri (International Credit Transfers)

Uluslararası ödeme sistemleri arasındaki yeri büyüktür. Bankacılık sistemi dışında da kullanılabilir. Gelişen elektronik sistemler ödeme sistemlerine de yeni tercihler getirmektedir. Sıradan iki bankanın önceden bir anlaşma veya işbirliğine (*ad hoc*) gerek olmaksızın ucuz ve hızlı bir şekilde transfer yapılabilmesi mümkün olmuştur.

Uluslararası ödemelerle ilgili olarak Birleşmiş Milletler ve UNCITRAL'in bu hususta çalışmaları bulunmaktadır.

- *UNCITRAL Legal Guide on Electronic Funds Transfers (1987)*
- *United Nations Convention on International Bills of Exchange and International Promissory Notes (New York, 1988)*
- *UNCITRAL Model Law on International Credit Transfers (1992)*
- *United Nations Convention on Independent Guarantees and Stand-by Letters of Credit (New York, 1995)*

E. Akreditifin Elektronikleşmesi (Electronic Documentary Credits)

Yeni ödeme metotlarının gelişmesine rağmen akreditif (*documentary credit*) önemini korumaktadır. Günümüzde ticari ilişkilerdeki bilgi transferi çoğunlukla elektronik yollarla transfer edilmektedir.

İletişim teknolojilerindeki gelişmelerden akreditifin geleneksel yapısı da etkilenmektedir. Akreditif işlemlerinde ilk müracaat anından itibaren elektronik imkanlardan yararlanılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sağladığı kolaylıklar dolayısıyla bankalar elektronik işlemlere rağbet göstermektedirler. Kimi bankalarda internet üzerinden müşterisi olmayanların dahi başvuru yapabileceği, yaptığı başvurunun aşamalarını takip edebileceği elektronik sistemleri bulunmaktadır.

Akreditif açılması maksadıyla elektronik ortamda yapılan sözleşmenin ispat hukuku bakımından kağıda geçirilmesi pek çok hukuk sisteminde gerekmektedir. Amir ve muhatap banka arasındaki iletişim de günümüzde kural olarak elektronik (data) haberleşme yoluyla gerçekleşmektedir. Hatta bu konuda dünyada yerleşmiş bir sistemin -SWIFT (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*)- varlığı da bu noktada ifade edilmelidir.

Uygulamada muhabir banka ile lehtar arasındaki iletişim de sıklıkla internet üzerinden data transferi şeklinde yapılmaktadır. Ancak uygulamada akreditifin ihbarı (*credit advice*) hala kağıda bağlı olarak yapılmaktadır.

Bu noktada akreditifin yanı sıra temeldeki sözleşmeye de bakmak gerekir. Bir uluslararası satım sözleşmesinde akreditif sadece ödemenin yapılmasıyla ilgilidir. Bunun yanı sıra taşıma sözleşmesi, sigorta sözleşmesi gibi konu ile ilintili sözleşmelerin de dikkate alınması gerekir. Burada zikredilen sözleşmelerin de elektronik ortamda yapılması mümkündür. CISG [*United Nations Convention on Contracts for The International Sale of Goods (1980)*] uluslararası unsurlu satım sözleşmelerinde yazılı şekil şartını zorunlu tutmamaktadır.

Elektronik konişmento, akreditifin elektronikleşmesindeki temel unsurdur. BOLERO (*Bill of Lading Electronic Registry Organization*) projesi ile bu

hususla önemli aşamalar kat edilmiştir. Ancak elektronik ödeme sistemlerinin önündeki en büyük engel dünya ölçeğinde genel kabul görmüş bir elektronik konişmento sisteminin bulunmamasını söylemek mümkündür. Bugün için dünya ölçeğinde bütün devletlerin elektronik konişmento uygulamasını kendi mevzuatlarına dahil ettiklerini söylemek mümkün değildir.

eUCP'nin (*Uniform Customs and Practice for Documentary Credits for Electronic Presentation*) kabulü ile UCP 500'deki elektronik belgelerle ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Uygulaması akreditif ile sınırlı olan eUCP kendi başına bağımsız değildir UCP'e ek olarak çıkarılmış ve UCP'nin elektronik ibraz boyutunu tamamlayan kurallar derlemesidir.

Aynı şekilde taahhüt akredifleri için de (*ISP98- International Standby Practices*) benzer düzenleme kabul edilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

- CARR, Indirra, *International Trade Law*. 4th Ed. 2010.
- KAYA, Salih, *Uluslararası Bankacılık (Bankalarda Uluslararası Bankacılık İşlemleri ve Uygulaması ve UCP 500 +eUCP Uygulamaları*. Ankara 2003.
- KAYIHAN, Şaban/ESKİ, Mehmet, *Uluslararası Ekonomi Hukuku*. Ankara 2010.
- KIRCA, İsmail, *Escrow Sözleşmesi*, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi 1997 C. XIX/1, ss. 45-61.
- LARYEA, Emmanuel T, *Dematerialisation of Insurance Documents in International Trade Transactions: A Need for Legislative Reform*, University of New South Wales Law Journal, Vol. 23, Issue 1 (2000), pp. 78-104.
- LARYEA, Emmanuel T, *Paperless Shipping Documents: An Australian Perspective*, Tulane Maritime Law Journal, Vol. 25, Issue 1 (Winter 2000), pp. 255-298.
- LARYEA, Emmanuel T, *Payment For Paperless Trade: Are There Viable Alternatives To The Documentary Credit?* aw and Policy in International Business, Vol. 33, pp. 3-50.
- MURRAY, Carole, HOLLOWAY, David, TIMPSON-HUNT, Darren, *Schmitthoff's Export Trade: The Law and Practice of International Trade*. 11th.ed. 2007.
- PULAŞLI, Hasan, *Yeni Türk Ticaret Kanununa Göre ve 6273 Sayılı Kanunla Değişik Çek Kanununun Yorumu İle Kıymetli Evrak Hukukunun Esasları*. 2. Bası, Ankara 2012.

- ROWE, Michael, *Automating International Trade Payments-Legal and Regulatory Issues*, International Business Lawyer, Vol. 4, Issue 11 (November 1987).
- ÜNEL, Nehir, *Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (United Nations Commission on International Trade Law –UNCITRAL/ Commission des Nations Unies Pour le Droit Commercial International-CNUDCI)*. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, S. 32, Yıl: 8 Sayı: 32 • Kasım 2008. ss. 51- 64.